

Truus Wijsmuller en haar samenwerking met het Nederlandse Rode Kruis tijdens de Tweede Wereldoorlog

Francis van Hekelen

19 april 2025

De Kindertransporten

Truus Wijsmuller is bekend vanwege haar moed en de niet aflatende hulp en steun die ze aan Joodse kinderen heeft geboden voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog. Van november 1938 tot en met september 1939 heeft ze door haar inspanningen, in samenwerking met Joodse organisaties en Kindercomités, tienduizend kinderen uit de handen van de nazi's gered. In die periode was Wijsmuller, heel nauw betrokken bij het wekelijkse vervoer van gemiddeld 100 tot 150 kinderen per treinreis uit Duitsland en Oostenrijk. De treinen vertrokken vanuit Wenen, Berlijn, Hamburg, Frankfurt en Keulen. De kinderen die werden vervoerd stonden onder toezicht van lokale begeleidsters, die bij het laatste station voor de Nederlandse grens uitstapten en de begeleiding overdroegen aan Truus Wijsmuller. Zij vormde zo een belangrijke schakel bij het laatste deel van het traject van de Kindertransporten dat liep vanaf Duitse grenssteden (Düsseldorf en Bentheim) naar Hoek van Holland. Daarna konden de kinderen veilig met de boot worden overgebracht naar Engeland. De mijlpaal van de vijftigste treinreis vanuit Bentheim bereikte zij in augustus 1939.

Begin Tweede Wereldoorlog

Met de Duitse inval in Polen op 1 september 1939 en de Engelse oorlogsverklaring aan Duitsland die daarop volgde, werd de Tweede Wereldoorlog van de 20ste eeuw ingeluid. De oorlogsverklaring en de oorlogshandelingen betekenden voor Truus Wijsmuller het einde van de grootschalige wekelijkse Kindertransporten. Vanaf september 1939 stopten de treinreizen niet, maar deze waren nu kleinschaliger en ook veel minder frequent. Bovendien kwamen die zelden nog vanuit Duitsland en de door Duitsers bezette landen op gang omdat de Gestapo daar slechts bij hoge uitzondering en tegen flinke betaling toestemming voor gaf. Truus Wijsmuller ging zich, op verzoek van diverse Joodse organisaties en soms op basis van individuele aanvragen, richten op het incidenteel overbrengen van kinderen en jong volwassenen naar de onbezette delen van Europa van waaruit vertrek naar het Verenigd Koninkrijk en andere werelddelen mogelijk was. In die periode maakte ze ook gebruik van het vliegverkeer van de KLM. Zo is ze enkele malen vanuit Stockholm en Malmö met kinderen en ook volwassenen uit de Baltische Staten naar Amsterdam gevlogen. Vanaf Amsterdam werden de reizen per trein voortgezet naar het zuiden van Europa. Het vrije reizen, zij het met geldige paspoorten, reisdocumenten en de benodigde visa, was toen nog mogelijk door de onbezette gebieden.

Duitse bezetting

Na de militaire inval van Duitsland op het Nederlandse grondgebied ontstond vanaf 10 mei 1940 een geheel nieuwe situatie. Truus Wijsmuller bevond zich op dat moment in Parijs; zij was op de terugreis vanuit het zuiden van Frankrijk. Met gevaar voor eigen leven wist zij zich tussen de oorlogvoerende legereenheden in veiligheid te brengen en Nederland te bereiken voor de capitulatie op 14 mei 1940. Op die dag zorgde zij er nog voor dat 75 Joodse kinderen die zich in het Amsterdamse

Burgerweeshuis bevonden met touringcars naar IJmuiden werden gebracht en zo met het laatste vracht- en passagiersschip, de Bodegraven, naar Engeland konden varen.

De eerste maanden van de Duitse bezetting bleef Wijsmuller zich bezighouden met de precaire situatie van Duits-Joodse vluchtelingen. Al snel raakte zij weer betrokken bij het in veiligheid brengen van kinderen en soms ook volwassenen naar de onbezette delen van Zuid-Frankrijk. Via haar relaties had ze ook contact met de voorzitter van de Afdeling Amsterdam van het Rode Kruis, de heer Dr. W.F. Veldhuijzen, geneesheer-directeur van het Wilhelmina Gasthuis in de hoofdstad.

Hulp aan vluchtelingen in Franse vluchtelingenkampen

Veldhuijzen stond zelf weer in verbinding met Belgische en Franse collega's. Deze waren eveneens betrokken bij hun nationale Rode Kruisorganisaties. Zij informeerden hem over de schrijnende en mensonterende situatie in het vluchtelingenkamp Saint Cyprien in het zuiden van Frankrijk. Hier verbleef een grote groep (6000 tot 8000) Nederlandse, voor een groot deel Joodse vluchtelingen. Het totale aantal inwoners van het kamp werd geschat op 18.000. Er was enorme behoefte aan medicatie en medische zorg, voedsel, kleding en schoeisel. De vraag van Dr. Veldhuijzen aan Truus Wijsmuller was of zij er een kijkje wilde nemen bij één van haar reizen naar Zuid-Frankrijk en of zij wilde onderzoeken welke mogelijkheden er waren voor het bieden van medische hulp. Dr. Veldhuijzen voorzag haar in september 1940 van een aanbevelingsbrief van het Rode Kruis zodat ze als representante van de organisatie kon optreden en zich zo toegang kon verschaffen tot het kamp. Het lukte haar inderdaad om deze te krijgen dankzij de daar aanwezige Nederlandse vertegenwoordigers, zoals de consul. De Franse kampcommandant van dat moment was blij met de komst van Truus Wijsmuller en bezorgde haar een schriftelijk overzicht van de benodigde geneesmiddelen. Terug in Amsterdam ging ze voortvarend te werk met hulp van Dr. Veldhuijzen. Door zijn bemiddeling en met medewerking van de Amsterdamse wethouder De Miranda werden er medicijnen en verbandmiddelen gratis of tegen gereduceerd tarief geleverd door bekende Nederlandse (farmaceutische) bedrijven, zoals de N.V. Organon in Oss, de N.V. Amsterdamse Chininefabriek, de Koninklijke Pharmaceutische fabriek Brocades in Meppel, de N.V. Gist- en Spiritusfabrieken in Delft en Roosendaal en de Koninklijke Fabriek van Verbandstoffen voorheen Utermöhlen en Co. Ook het Rijksbureau voor verband- en geneesmiddelen leverde een bijdrage. Het Joodse Comité stelde voor de inkoop en het transport van de goederen geld ter beschikking. Via het Crisisuitvoerbureau in Den Haag werd toestemming verleend om de genees- en verbandmiddelen uit te voeren. Het transporteren van de goederen tot het Gare du Nord in Parijs werd geregeld door het Goederenbureau van de Nederlandse Spoorwegen. Onderweg in Brussel werden de kisten waarin de goederen waren verpakt, voorzien van Rode Kruis-etiketten. Vandaar liet Truus Wijsmuller de goederen naar het vluchtelingenkamp in Saint Cyprien vervoeren.

Samenwerking met de afdeling Amsterdam van het Nederlandse Rode Kruis

De samenwerking tussen Dr. Veldhuijzen, de farmaceutische bedrijven en Truus Wijsmuller verliep voorspoedig. In het najaar van 1940 tot het voorjaar van 1941 ondernam Wijsmuller zeven reizen naar het zuiden van Frankrijk met de goederen en meestal in gezelschap van volwassenen en kinderen die zo ontsnapten aan de vervolging van de nazi's. Truus Wijsmuller gebruikte haar tijd in Frankrijk ook om contacten te verstevigen met de Nederlandse vertegenwoordigers in het onbezette Frankrijk. Ze bezocht consuls en andere representanten van de Nederlandse regering in ballingschap. Zo ontmoette ze de consul-generaal Ir. A. Sevenster in Vichy. Eerder in 1940 was hij betrokken bij de oprichting van een Nederlands Comité voor hulp aan Nederlandse vluchtelingen in Parijs. Hij was blij met het werk van Truus Wijsmuller en had dat zelfs gedeeld met de regering in ballingschap in Londen. Tijdens een lunch in november 1940 deelde Sevenster mee dat hij van de heer Van Lidth de Jeude (Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen in Londen) een verzoek had gekregen. Dit hield in dat Wijsmuller aan het Rode Kruisbestuur in Den Haag moest medelen dat de regering in

ballingschap grote twijfels had over het functioneren van een meneer Van Waveren. Deze Van Waveren, gedelegeerde van het Nederlandse Rode Kruis in Parijs, was voorzitter van het Koningin Wilhelminafonds en zou volgens Van Lidth de Jeude dit fonds slecht beheren en bovendien zo verwoorde Wijsmuller het in haar onuitgegeven memoires uit 1957: “toch wel wat teveel in het gezelschap van de Duitsers vertoefde” (Niod inv. 299-46, p.94). Het Koningin Wilhelminafonds was opgericht na de komst van Koningin Wilhelma in Londen in mei 1940. Het geld was afkomstig van een zeer grote collecte die in Amerika was georganiseerd en bestemd voor de hulpverlening van Nederlanders in Frankrijk en overal elders (EC RB, 1940-45, 6C, p.224).

Contacten met het hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis in Den Haag

Terug in Nederland bezocht Truus Wijsmuller samen met Dr. Veldhuijzen in december 1940 het bestuur in Den Haag. Zij informeerden de leden over het werk van de Amsterdamse afdeling en Wijsmuller bracht ook de boodschap over in verband met de heer Van Waveren. Dat laatste werd haar door enkele Haagse bestuursleden niet in dank afgenomen. Zij drongen erop aan dat Truus Wijsmuller zelf met de heer Van Waveren zou gaan praten. Dat vond Wijsmuller geen goed idee omdat zij dan de brenger van het slechte nieuws was en daarop kon worden aangesproken door Van Waveren. Het kon haar werk in Frankrijk negatief beïnvloeden en de contacten en het vertrouwen die ze daar had opgebouwd, ondermijnen. Uiteindelijk zou ze in januari 1941 toch een gesprek voeren met Van Waveren, dat ze als zeer onaangenaam heeft ervaren. Haar voorgevoelens bleken later te kloppen. Tijdens haar zevende reis in maart 1941 naar het vluchtelingenkamp, dat inmiddels vanwege de uitbraak van tyfus en difterie was verplaatst naar de plaats Gurs, werd ze in Brussel verzocht zich te melden bij het Duitse Rode Kruis in Parijs. Daar kreeg ze te horen dat ze met valse papieren had gereisd en geen opdrachten van het hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis had gekregen voor haar activiteiten in Frankrijk. Haar werk was, met andere woorden, dus niet legaal. Zij kon er nog voor zorgen dat de medicijnen en goederen die ze bij zich had op de plek van bestemming terecht kwamen, maar voor haar betekende dit het einde van het werk voor het Franse vluchtelingenkamp. Uiteraard was Truus Wijsmuller zeer verontwaardigd over deze verdachtmakingen en daar zou ze het dan ook niet bij laten. Nadat ze terug was in Nederland heeft ze haar ongenoegen over de gang van zaken uitgebreid uiteen gezet in een brief aan het hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis. Zij kreeg in deze kwestie van Dr. Veldhuijzen alle steun. Aan het hoofdbestuur schreef hij dat het zich schuldig maakte aan gemuggenzift over “het verschil tussen het verstrekken van opdrachten en het doen van een verzoek” en dat het bestuur zich van “niet van oprechtheid getuigende slimigheidjes” bediende. Uiteindelijk moest ook Dr. Veldhuijzen bakzeil halen en zijn woorden terugnemen, anders zag het bestuur zich genoodzaakt andere maatregelen te nemen. Uit de correspondentie bleek namelijk dat het hoofdbestuur van het Rode Kruis aan het Amt für Auswärtige Angelegenheiten had geschreven dat aan Truus Wijsmuller noch door de Amsterdamse afdeling noch door het hoofdbestuur van het Rode Kruis de opdrachten waren verstrekt om zich met medicatie en andere hulpgoederen naar Frankrijk te begeven. Zo werd de suggestie gewekt dat Wijsmuller zich onrechtmatig opdrachten had toegeëigend en daarvoor de Amsterdamse afdeling van het Rode Kruis had gebruikt. Uit de overgeleverde briefwisselingen met de Amsterdamse afdeling blijkt het tegenovergestelde het geval te zijn. (NIOD, Inv. 21, Genummerde brieven C4, 5, 6, 9, 10, 13,14, 15 en 67, 85). Na het beëindigen van haar werkzaamheden voor het vluchtelingenkamp in Frankrijk bleef Truus Wijsmuller reizen ondernemen voor kinderen die met ouders of familie herenigd moesten worden tot aan de Spaanse grens bij de stad Irun. Daarnaast sloot zij zich aan bij de Groep 2000; een verzetsgroep, onder leiding van Jacoba van Tongeren, die vanuit de Nieuwe Kerk in Amsterdam met steun van de Joodse Raad voedselpakketten naar diverse internerings- en concentratiekampen stuurde, zoals Westerbork, Theresienstadt en Bergen-Belsen.

Na de oorlog: Pakkettenrapport en Parlementaire Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940-45

Direct na de het einde van de Tweede Wereldoorlog en de Duitse bezetting was er vanuit verzetskringen en voormalige geïnterneerden scherpe kritiek op de hulpverlening van het Rode Kruis. Nederlandse politieke gevangenen, zo luidden de verwijten, waren in vergelijking met gevangenen van vele andere nationaliteiten op uiterst schrale wijze voorzien van Rode Kruis-pakketten. Dat had tot gevolg gehad, dat duizenden het leven hadden verloren, die bij een wat ruimere voorziening van pakketten waarschijnlijk het leven zouden hebben kunnen behouden. Het Rode Kruis trok zich deze kritiek aan en liet daarom al in november 1945 een onderzoek instellen naar de gang van zaken rondom het versturen van goederen en pakketten tijdens de oorlog. Het onderzoek stond onder leiding van Koos Vorrink die zelf als krijgsgevangene in diverse kampen in Nederland en Duitsland was geïnterneerd. In december 1947 verscheen het zogenaamde Pakkettenrapport van het Nederlandse Rode Kruis. De conclusie van het Pakkettenrapport was vernietigend en ontluisterend voor het Rode Kruis vooral ten aanzien van groepen die de hulp zeer hard nodig hadden en die deze niet, of in veel te geringe mate hadden verkregen. Het bestuur van het Rode Kruis verzette zich tegen de conclusies uit het rapport en wilde de publicatie tegenhouden. Koos Vorrink hield voet bij stuk maar bood het bestuur wel de mogelijkheid om een schriftelijk protest toe te voegen aan het rapport. Zelf zag hij in het verweer van het bestuur aanleiding om enkele bevindingen uit het onderzoek nog verder toe te spitsen. Het ging onder andere om de tegenwerking die enkele vrouwelijke Rode Kruismedewerkers van het bestuur meenden te hebben ervaren. Eén daarvan was de verpleegkundige L. van Overeem die zelf weer Truus Wijsmuller als voorbeeld noemde die in haar hulpverleningswerk was belemmerd. Dat was voor de Pakkettencommissie aanleiding om Truus voor een gesprek uit te nodigen en een verslag van dat gesprek integraal op te nemen in het rapport. Na publicatie van het rapport ontving Truus Wijsmuller in 1948 een brief van Dr. Veldhuijzen, waarin hij terugkeek op de samenwerking in het najaar van 1940 en de eerste maanden van 1941. Hij schreef in zijn brief deze veelzeggende woorden:

Wat wij destijds gedaan hebben, was in het kader van de werkwijze van het hoofdbestuur volkomen vrijbuiterswerk, maar vrijbuiterswerk, dat ik door de omstandigheden geboden achtte, althans, voor wie meende te kunnen helpen en te moeten helpen en die wist dat er snel geholpen moest worden. Voor mij ging het om 2 dingen. 1. mijn hulp werd gevraagd voor mensen, die door gebrek aan hulpmiddelen stierven als ratten, 2. er dreigde zich daar een epidemie te ontwikkelen, zoals wij die in de eerste wereldoorlog gekend hebben en men miste de meest eenvoudige hulpmiddelen om deze te onderdrukken. Hier kon door mijn persoonlijke medewerking snel geholpen worden, omdat de gelden beschikbaar gesteld werden door het Joodsche comité van De Miranda c.s. en omdat U bereid was persoonlijk de goederen over te brengen. Ik kende mijn Pappenheimers genoeg om te weten, dat ik hier geen overleg met het hoofdbestuur over moest plegen, zelfs het afdeelingsbestuur heb ik er aanvankelijk geheel buiten gelaten. Er is een oud gedichtje van Cäsar Flaischlen, dat zegt: Frag nicht, mach's fertig, und es ist gut! (NIOD inv. 299-21, B119)

Ruim twee jaar na het einde van de Tweede Oorlog en de Duitse bezetting van Nederland, in november 1947, besloot de Tweede Kamer gebruik te maken van het Recht van Enquête. Het doel was een Parlementair onderzoek (enquête) in te stellen naar het gevoerde beleid van de opeenvolgende Kabinetten in ballingschap te Londen. (EC RB p.5). Het voorstel voor het onderzoek naar het regeringsbeleid kwam van het SDAP-kamerlid Marinus van der Goes van Naters (1900-2005). Vijftien aandachtsgebieden werden in het voorstel genoemd, waaronder “de wijze waarop de hulpverlening aan Nederlandse krijgsgevangenen en civiel gedetineerden heeft plaatsgevonden”. Op 13 oktober 1948 ontving Mevrouw Geertruida Wijsmuller-Meijer een officiële oproep van de “Enquêtecommissie Regeringsbeleid” om acht dagen later, op 21 oktober, voor een verhoor in Den Haag te verschijnen. In de uitnodiging werd vermeld dat het verhoor hoofdzakelijk betrekking zou

hebben op: "Uw werkzaamheden gedurende de oorlogsjaren betreffende het verlichten van het lot van Nederlandse gevangen en het verzenden van levensmiddelen naar de gedeporteerde Joden in Duitsland" (NIOD inv. 299-39). In haar verhoor bracht Truus Wijsmuller wederom de problemen die ze had ondervonden met het Rode Kruis ter sprake. Zij benadrukte dat het bestuur van het Rode Kruis in Den Haag haar losgelaten had en niet steunde in het werk dat zij verrichtte, ten nadele van degenen voor wie het werk bestemd was.

In 2017 verscheen van Regina Grüter, voormalig onderzoekster bij het NIOD, een publicatie getiteld "Kwesties van Leven en Dood, over het Rode Kruis tijdens de Tweede Wereldoorlog". Haar conclusies over het Rode Kruis spreken voor zich: "... we constateren dat het Nederlandse Rode Kruis als humanitaire organisatie zich niet hard gemaakt heeft om voor joodse vervolgd en op te komen. Dat was het geval vanaf het begin van de bezetting" (p. 314). Verder beschrijft zij hoe de formele hulpverleners hoofdzakelijk binnen door de Duitsers gestelde kaders wilden en bleven opereren. Dat staat in scherp contrast met mensen die wel een "persoonlijkheid hadden die gericht was op sociale hulpverlening. Zij vallen op door hun daadkracht en doorzettingsvermogen om toch, ondanks alle tegenwerking, hulp voor joden voor elkaar te krijgen" (p. 327). Daar is Truus Wijsmuller een sprekend voorbeeld van: zij liet zich in haar werk niet belemmeren door de formele eisen van de Conventies van Genève, maar was geheel gericht op de humanitaire hulp die ze kon bieden aan mensen die het slachtoffer waren van terreur, oorlog en vervolging. Daarmee heeft zij een belangrijke bijdrage geleverd aan het redden van vele mensenlevens tijdens de Tweede Wereldoorlog. Ze bleef trouw aan de waarden van het liberale gezin waarin ze opgroeide waar het gebod gold: "*denk erom, als het nodig is altijd opkomen voor mensen die het meest verdrukt zijn*" (NIOD, inv.299-46, p.1).

[N.B: De relatie tussen Truus Wijsmuller en het Nederlandse Rode Kruis werd in latere jaren positief bijgesteld. Bij haar pensionering als Raadslid van de Gemeente Amsterdam ontving zij in maart 1966 *Het Kruis van Verdienste wegens belangrijke diensten aan het Roode Kruis bewezen*].

Gebruikte bronnen en literatuur

NIOD (Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie)

Archief Geertruida Wijsmuller-Meijer, Inventarisnr.:

299-21, *Stukken betreffende het bezorgen van hulpgoederen naar de kampen Saint Cyprien en Gurs (beide Frankrijk) in samenwerking met het Rode Kruis en de Israëliëse Vluchtelingen hulp uit Sankt Gallen (Zwitserland), 1940-1941.*

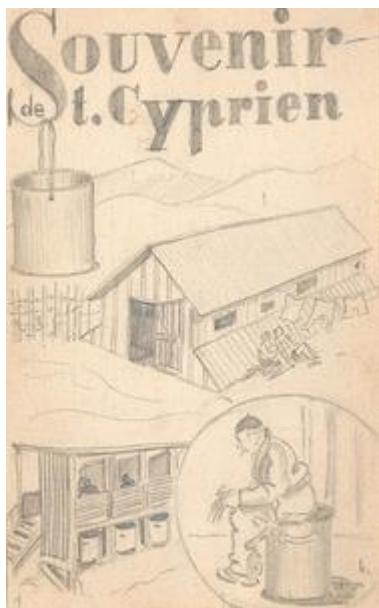
299-39, *Na-oorlogse afwikkeling. Stukken betreffende het verlenen van medewerking aan de Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1948. Tweede Kamer der Staten Generaal. Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940-45. Oproep aan Mw. Geertruida Wijsmuller-Meijer als getuige/deskundige 13-10-1948.*

299-46, *Verslag inzake hulpverlening aan joodse kinderen voor en tijdens de oorlog, (ongedateerd, 1957?).*

Enquêtecommissie Regeringsbeleid, 1940-1945, Verslag houdende de uitkomsten van het onderzoek De Vertegenwoordiging van Nederland in het Buitenland, Het beleid ten aanzien van Nederlanders die ten gevolge van de oorlog hulp van node hadden. Deel 6C Verhoren, 's-Gravenhage, 1952 (EC RB)

Rapport van de Commissie Onderzoek inzake het verstrekken van pakketten door het Rode Kruis en andere instanties. 1947

Regina Grüter, *Kwesties van Leven en Dood, Het Nederlandse Rode Kruis in de Tweede Wereldoorlog*, Amsterdam 2017

Impressie van kamp St. Cyprien

Kamp Gurs in 1940

(Beide afbeeldingen uit: NIOD inv.299-23)